

НЕОСЪЩЕСТВЕНАТА РОТАЦИЯ. МЕТАФОРИЧЕН ПРОЧИТ НА КРИЗАТА

Доц. д-р Диляна Денчева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се разглеждат метафоричните модели, използвани по време на политическата криза от началото на 2024 г., избухнала по повод предстоящата ротация в кабинета *Денков – Габриел*. Въз основа на емпиричен материал, ексцерпиран от коментари на политици, политолози и други експерти, се обособяват два вида метафорични модели: а) универсални и общоизвестни като военната, хазартната, медицинската, семейната и др. метафори; б) модели, специфични както за изследваната криза, така и за националния културологичен климат, напр. метафора на гадаенето, на прането, на ловуването. Извежда се изводът, че метафоричната картина на кризата далеч по-реалистично представя взаимоотношенията между политическите субекти ПП-ДБ и ГЕРБ-СДС и внимателният метафоричен прочит на събитията съдържа отговора на въпроса ще се осъществи ли изобщо ротацията.

Ключови думи: политическа метафора; метафорични модели; криза; ротация

Дългият период на политическа нестабилност у нас обогати метафоричния пласт на българския език с нови единици като *изчегъртване*, *сглобка* и *домова книга*, а също и възкреси понятието от световната политическа история *джентълменско споразумение*. Не е възможно да се прогнозира каква ще е жизнеността на първите примери, защото, както е известно, много често заедно с културно-историческата рамка угасват и езиковите средства, функционирали в нея. Независимо от това появата на нови значения е свидетелство за жизнеността и творческия потенциал на българския език, за способността му да назовава новите реалии по експресивен начин и да поддържа жив един лексикален пласт, в който единиците имат не само референтна стойност, но и във висока степен съдържат оценъчност, отношение и емоция.

По време на кризи, особено обществено-политически, продуктивността на езиковите потребители расте и процесът на словотворчество се ускорява. Емоциите в обществото се усилват и стимулират образното говорене, а необходимостта от персвазивни средства се увеличава и принуждава говорещите да посягат отвъд конвенционалния лексикон. Особено ясно този процес личи

в динамиката на метафориката. А. Чудинов нарича периодите с интензивна употреба на метафори „метафорични бури“ и твърди, че обикновено те съвпадат по време с периодите на политически трусове, докато политическото „затишие“ обикновено е характерно за периодите на политическа стабилност¹ (Budayev, Chudinov 2008, p. 12).

Политическата криза от началото на 2024 г., започнала в периода на очакваната ротация, обсеби всички медийни канали и ангажира цялата българска политическа класа – една част от нея като участник, друга – като наблюдател. Информацията за преговорите, която идваше от преките политически участници в процеса – коалициите ПП-ДБ и ГЕРБ-СДС, беше доста противоречива и естествено, пристрастна, а пресконференциите съдържаха основно взаимни обвинения². Вероятно именно по тази причина множество политолози, социолози и ПР експерти бяха поканени да коментират развоя на политическата криза и да прогнозират изхода от нея. „Голямото говорене“, много често емоционално и силно оценъчно, съдържаеше езикови средства от широка стилистична палитра.

Настоящото изследване има за цел да проучи участието на едно от най-мощните стилистични средства – метафората, в създаването на езиковия образ на кризата. То е дискурсивно ориентирано, т.е. към изследователския обект се подхожда в рамките на конкретната политическа ситуация. За осъществяването му е събран емпиричен материал, включващ изказвания на политици, журналисти и различни видове експерти. Материалът е събиран в периода 01.01.2024 – 07.04.2024 г. от телевизионни политически предавания, медийни текстове и постове в социалните мрежи.

Що се отнася до конкретния обект на изследването – политическата метафора, тя преживява изключителен разцвет като лингвистична научна цел в световен мащаб. От момента на нейното въвеждане в самия център на реторическия дискурс от М. Озбърн и Д. Енингън (Osborn, Ehnin-gen 1962) изследванията на нейните прояви както в чужбина (вж. Steen 2007, Praggeljaz³ Group 2007), така и у нас растат експоненциално (вж. Tsoneva 2012, Andreeva 2024, Mavrodiya 2020), вкл. на корпусно ниво⁴. Обособяването на архетипните метафори и ролята им в политическата комуникация от М. Озбърн (Osborn 1967) е последвано от още по-детайлно дефиниране на метафоричните модели, главно в рамките на теорията на концептуалната метафора, създадена от Дж. Лейкф и М. Джонсън (Lakoff, Johnson 2003). Въз основа на изходната сфера метафорите, използвани в политическия дискурс, се класифицират основно като милитарна, спортна, театрална, семейна, природна, медицинска и др., като прецизирането им варира у отделните автори⁵ (вж. De Landtsheer 2015, Mavrodiya 2020, Ožóg 2001, Lakoff 1992, Tsoneva 2012, Chudinov 2003, Kikiewicz, Prusak 2006). Изследванията на политическата метафора обхващат епизодични речи,

предизборни кампании, предизборни дебати, конкретни периоди (вж. Mavrodieva 2020, Ožóg 2001, Chudinov 2001). Фокусират се върху интензивността на метафориката в диахронен аспект (Brusenskaya, Kulikova 2022) или върху различни видове кризис като икономическа (De Landtsheer 1994, 2015), военна (Lakoff 1992), мигрантска (Shabanova, Kalugina 2017, Mujačić, Berberović 2019) и др. В рамките на политическия дискурс се разграничават и отделни поднаправления – напр. Ласуел обособява политическите кризи като отделен дискурс (цит. по De Landtsheer 1994, р. 64), а Де Ландсхеер говори за метафоричен предизборен стил (*metaphorical election style*) (De Landtsheer 2005). Повдига се и въпросът не само за присъствието на политическата метафора в политическия дискурс, но и за нейната рецепция от адресатите (Perrez, Reuchamps 2015, р. 168).

Дискурсивните изследвания на метафориката ясно експлицират различията в активността и дистрибуцията на изходните сфери в отделните ситуации, напр. в концептуализацията на мигрантската криза изключително фреквентни са зооморфните метафори и метафорите с изходна сфера *вода* (Mujačić, Berberović 2019; Shabanova, Kalugina 2017), а в концептуализацията на икономическата рецесия особено честотна е медицинската метафора (*смърт, болест, кървене*) (De Landtsheer 1994).

Анализът на събрания материал показва, че голяма част от горепосочените метафорични модели активно присъстват в дискурса на конкретната „ротационна“ криза, но освен тях се срещат и модели, специфични както за нея, така и за българския културологичен контекст.

Военна метафора

Военната метафора е в основата на може би най-цитираната концептуална метафора – христоматийната СПОРЪТ Е ВОЙНА. По думите на С. Делийски тя води до свръхакцентирание на конфликтния характер на политиката, в която победата за едни е загуба за други (Deliyski 2021). Концептуализиращите я понятия от изследвания период не вещаят политическо партньорство и хармонично техническо изпълнение на ротацията, срв:

- самите понятия *война* и *воювам*;
- военни операции – *битка*;
- място на военни действия – *бойно поле, фронт*;
- военни похвати – *престрелка, стрелба, взрив, залагане на мини, мобилизация*;
- военни атрибути – *арсенал*;
- военни субекти – *враг, съюзник, чета, Антанта, войник*.

Примери:

Огън на политическия фронт. (Здравей, България, 21.03.2024)

За самите хора, които са предложени за министри те (ПП – бел. моя, ДД)

твърдят, че са експерти, а пък изведнъж същевременно се оказа, че са политически войници. (Д. Сачева, Здравей, България, 21.03.2024)

По средата на преговорите вече имаше война. Тази война вече беше с публично заявени позиции и без пространство за отстъпление. (Хр. Панчугов, Референдум, 19.03.2024)

Л. Бориславова: Ние бяхме врагове само допреди девет месеца. Цв. Ризова: Още ми изглеждате като врагове. Л. Бориславова: Точно така, ние сме врагове. (...) Затова трябва да използваме времето, а не да се стреляме по медиите и по телевизиите, а да влезем в разговор. (БТВ, Лице в лице, 21.03.2024)

Хората, които в крайна сметка взимат решенията за тези две коалиции, които си говорят – не си говорят, воюват – не воюват, приятели са – не са, да се разберат за много кратко време и нещата да се случат. (...) Някои виждат разум в това да се свърши тая мъка и нещата да се решат на бойното поле. (Н. Дойнов, Мандатът, 18.03.2024)

Те (ПП-ДБ, бел. моя, ДД) имаха на масата пълния арсенал с политически аргументи, с които да върнат удара. (А. Генов, Твоят ден, 22.03.2024)

Това залага много мини в работата на бъдещия Министерски съвет. (Б. Димитрова, Още от деня, 19.03 2024.)

Семейна метафора

Семейната метафора присъства в политическия дискурс най-често като част от стратегия за изграждане на общност, но в контекста на ротационната криза се появява основно за да експлицира коалиционния характер на деветмесечното предротационно управление. Нейната езикова репрезентация е изключително богата, срв.:

– етапи от живота на семейството: *връзка, годеж, брак, първа брачна нощ, развод*;

– институционални норми: *семеен кодекс, предбрачен договор, имуществена общност*;

– лица, свързани със семейството: *сватовник, дете, булка*;

– семейни отношения: *любов, битови скандали*.

Примери:

На мен ми прилича цялото това нещо, цялата тази сага, на една любовна връзка, в която единият от партньорите не иска вече да бъде в нея. Това са ГЕРБ, категорично. Обаче някак им е неудобно на ГЕРБ-СДС да кажат истината в очите на своя партньор и да прекъснат тая агония⁶. (К. Илиев, Още от деня, 18.03.2024)

Ще опазят ли придобитото преди брака хората от ПП-ДБ? (Л. Огнянов, Офанзива, 09.03.2024)

(...) преговорите, които се водят, са забавяне на доста тежкия развод, на който сме свидетели, въпреки че бяха в свободен брак. (Н. Киселова, Референдум, 19.03.2024)

Това (врчването на мандата – бел. моя, ДД) не е годещ, на който освен младоженците трябва да бъдат и най-близките им роднини. (Я. Стоилов, Денят започва, 28.03.2024)

След като девет месеца бяхме заедно дали няма да се окаже, че не можем повече и бракът по сметка да завърши с развод по италиански. (Ю. Велев, Твоят ден, 22.03.2024)

Както се вижда от примерите, семейната метафора е използвана основно от политици от опозицията и от коментатори, но не липсват и примери на употреба от страна на участниците в събитията, макар и оскъдни, срв.:

Най-накрая Делян Пеевски и Бойко Борисов успяха да постигнат своето, взривиха всичко, защото не са съгласни, г-н Пеевски не е съгласен да позволи ясно и документално да стане очевидно за всички, че той няма право на първа брачна нощ за формирането на органите на съдебната власт. (Хр. Иванов, брифинг на ПП-ДБ, 19.03.2024)

Или правим нещо истинско, както жените обичат да казват – брак, или повече – не става така. (Б. Борисов, Национално съвещание на ГЕРБ-СДС, 05.03.2024)

Театрална метафора

А. Чудинов посочва, че корените на театралната метафора се намират в творчеството на Шекспир, но самият той смята, че е възможно и да са много по-древни (Chudinov 2003, р. 190). В очертаването на българската политическа криза тя се проявява чрез понятия от сферата на сценичните изкуства (независимо от тяхната елитарност/популярност), развлеченията и литературата, срв:

– драматургични и филмови жанрове: *театър, фарс, драма, комедия, трагедия, моноспектакъл, филм, трилър, сага*;

– компоненти на произведението: *сюжет, герой, развързка*;

– изпълнители: *труппа, актьор*;

– конкретни произведения: „Под прикритие“, „Стар уорс“ (посочени са в примери от други сфери).

Примери:

Сглобката временно е разглобка, спектакъл ли ни представят некоалиционните партньори? (Г. Ангелова, Денят On Air 11.03.2024)

Да се надяваме и да се радваме може би, че българската публика има здрави нерви и е обрзгнала на подобен тип сюжети, защото това вече от драма минава в трилър. За съжаление, голяма част от тази публика и това общество, за което вие попитахте и което чака развързката, това, което се случва, ще го разбере не в понятията на драмата, нито на трилъра, а вие може би се досещате в понятията на кой жанр: в понятията на комедията. (С. Делийски, БНР, 18.03.2024)

Понеже питахте на какво сме свидетели: ми на цирк. (Е. Димитров, Здравей, България, 20.03.2024)

В очакване сме на политическата развръзка. (П. Златарева, Още от деня, 19.03.2024)

Може ли така да протекат разговорите? В тази сюжетна линия, с тези типажки и герои? (Цв. Ризова, Лице в лице, 21.03.2024)

16 дни или 383 часа – толкова време вече продължава политическият трилър около т.нар. ротация. (Л. Караджова, Твоят ден, 22.03.2024)

При театралната метафора водещо е ясното разграничаване на актьори (политици) и публика (общество), а нейната употреба е сигнал за недоверие от страна на обществото, което подозира, че процесите, протичащи пред него, не са истинни. Изборът на жанр пресупонира известна йерархизация на отношението към случващото се – лекият и развлекателен жанр като комедия, цирк и фарс е депрециативен и изразява презрително-подигравателно отношение, а чрез драмата и трилъра се провижда сериозен проблем с тежки политически последици.

Игри и забава

Различен нюанс на обезстойностяването се наблюдава при метафората на играта и забавлението. Чрез нея се постига инфантилизация на политическите субекти и се подсказват тяхната политическа незрялост и неосъзнаване на тежестта на политическата задача.

Примери:

ПП-ДБ получица един голям подарък – цялата власт след загуба на избори. (...) Тази играчка се опитват да им я издърпат другите (...). (К. Шкварек, Здравей, България, 19.03.2024)

Това не е детска играчка, това не е филм „Под прикритие“. (К. Петков, Здравей, България, 20.03.2024)

Хора, увлечени в игра. (П. Симеонов, Здравей, България, 20.03.2024)

Зрителите си казват: Това е Дисниленд. (Сл. Василев, Денят започва, 20.03.2024)

Хазартна метафора

Дж. Лейкф обособява концептуалната метафора РИСКЪТ Е ХАЗАРТНА ИГРА (Lakoff 1992, p. 10) в контекста на политически събития от глобална величина. За пример привежда метафорите, използвани от президента Дж. Буш, наричащ стратегическите ходове в Персийския залив „игра на покер“, в която би било глупаво да „показва картите си, т.е. да даде публичност на класифицирана информация“. Стабилна проекция на сферата на хазартните игри в политическия дискурс показват примерите от руския и френския политически живот, срв.: „По време на „политическия покер (poker)“ обществените и политическите дейци като играчи печелят пота, играят с карти от всички бои (de toutes les couleurs), размесват картите (brouiller les cartes), поставят всичко

на една карта (*jouer son va-tout*) и под.“ (Petrina 2011, p. 101). А. Киклевич и М. Прусак (Kiklewicz, Prusak 2006) обособяват метафорите ПОЛИТИКАТА Е ИГРА НА КАРТИ, ПОЛИТИКАТА Е ИГРА НА РУЛЕТКА, които по-скоро следва да се определят като субметафори в рамките на концептуалната метафора ПОЛИТИКАТА Е ХАЗАРТНА ИГРА.

Що се отнася до концептуализацията на българската криза, тя се осъществява най-вече чрез понятия от областта на игрите, които не разчитат изцяло на късмета (лотария, рулетка, ротативка), а изискват все пак някакви умения, подготвеност, стратегии и не на последно място – психологизъм. Най-често присъстват под формата на:

- атрибути на играта: *карти, чипове, залог*;
- техники на игра: *блъф, коз, ва банк, цакане*.

Примери:

Това не е игра с нулева сума в случая. (...) Това, което ПП и ДБ държат като карта в тестето си, силна, това е, че те дават евроатлантическата легитимация на ГЕРБ. (Т. Славев, Денят on Air, 06.03.2024)

Партиите в режим „всичко коз“! (Л. Огнянов, Офанзива, 09.03.2024)

Имаме едно непрекъснато надцакване. (Е. Славкова, Мандатът, 18.03.2024)

В кого ще остане Черният Петър? (В. Николаев, Здравей, България, 20.03.2024)

Може ли ГЕРБ да излезе със собствен кабинет и да играе ва банк? (П. Златарева, Още от деня, 19.03.2024)

Игра на блъфове, това ли се е случило (...)? (Хр. Христова, Денят започва, 26.03.2024 г.)

Когато поради някакви фактори – външни, вътрешни... не знам, някой дойде на масата и каже дай всички чипове на втория и му гледай там просто как ще управлява, след като чиповете са били разпределени по различен начин, няма как тази система да продължи. (Кр. Шкварек, Денят започва, 26.03.2024 г.)

Дали лидерите на партиите от коалицията в оставка блъфират, дали играят политически покер, дали вдигат залозите за удължаване на това съвместно управление, дали мобилизират своите избиратели за нови избори, ще стане ясно – надявам се, най-скоро. (Р. Радев, bTV, 06.03.2024)

Край на „бриджа в Банка“. (Свободна Европа, 19.03.2024) [достъп на 15.05.2024]

Метафора на насилието

Изследвайки метафоричния образ на финансовата криза от периода 2006 – 2013 г., Де Ландсхеер въвежда метод за определяне на интензивността на метафорите, според който метафората на насилието се определя с индекс силна (De Landtsheer 2015). В момента на силното обществено напрежение

у нас, породено от ротацията, тя присъства активно в публичния езиков ареал, репрезентирана от различни физически действия, вкл. *убийство*, като най-честотно е *извиването на ръце*.

Примери:

Г. Ангелова: *И сега си извиват ръцете кой да вземе повечето?* Сл. Василев: *Разбира се, и тук не трябва да имаме съмнението, че този, който ще извие китката на партньора отсреща ще бъде Бойко Борисов, защото неговата китка първо е по-здрава и второ той е в позиция (...)* (Денят On Air, 08.03.2024)

Много дълъг стана този период, дали с извиване на ръце, дали с примка на шията. (Б. Димитрова, *Още от деня*, 19.03. 2024)

П. Златарева: *Кой кого е притиснал до стената?* М. Любенов: *Това, което видяхме вчера (...)* е с тази пресконференция ГЕРБ притисна ПП-ДБ. (*Още от деня*, 18.03.2024)

ГЕРБ искат да покажат своите мускули. (А. Генов, *Твоят ден*, 22.03.2024)

ГЕРБ на практика извършиха политическо убийство. Те убиха ПП-ДБ. (К. Костадинов, *БНТ*, 19.03.2024)

Борисов хвърли Габриел под автобуса. (К. Петков, *Здравей, България*, 20.03. 2024)

В метафоричния прочит на войната Дж. Лейков обособява приказката за справедливата война (*the fairy tale of the just war*), в която ясно се очертават образите на злодея, жертвата и героя (Lakoff 1992, p. 8). Ехо от тези наблюдения намираме и в метафориката на насилието в конкретните български политически реалии, като очертаващият се образ на злодея е предимно на ГЕРБ-СДС, докато другата коалиция е жертвата. Герой обаче няма.

Медицинска метафора

Според Де Ландсхеер метафорите от категорията *тяло*, която включва болестите, медицината и смъртта, са с най-голяма сила. Те са много емоционални и носят усещането за пълна загуба на контрол и фундаментална необходимост от лекар, който може да възстанови или излекува ситуацията (De Landtsheer 2015, p. 212). В концептуализацията на българската криза картината е крайно песимистична, в нея напълно отсъства образът на лечителя, а „не-коалицията“ се възприема като субект, който е много близо до *exitus letalis*, защото се дави, обезкървява и агонизира.

Примери:

Ротацията все повече ми прилича на агония. Тя има характеристиките на вътрешноуправленска война с всички средства – изнудвания, заплахи, нецензурен език, агресия, скандали, пазарлъци. (К. Методиев, <https://fakti.bg/bulgaria/861661>, 02.03.2024 г.)

С всеки изминал ден те (ПП-ДБ – бел. моя, ДД) остават с кръвоизлив. (К. Илиев, *Още от деня*, 18.03.2024)

ПП-ДБ започнаха да гълтат вода. (П. Симеонов, Новините на НОВА, 08.03.2024)

Природна метафора

Преобладаващите метафорични репрезентации включват природни явления и географски структури, които създават преди всичко трудности и препятствия за човека, срв.:

- мъгла, слънце, вятър, градушка;
- катаклизми;
- естествени препятствия.

Примери:

Хр. Христова: *Както се казва, „ясно като в мъгла“*. Л. Стефанов: *Мъгла, да*. (Денят започва, 20.03.2024)

Преговорите са в информационна мъгла. (Д. Дамянова, Денят започва, 19.03.2024)

Днес е един облачен ден за българската демокрация. Дали слънцето ще пробие в тази зала или ще настъпи буря с градушка? (А. Атанасов, заседание на НС, 26.03.2024)

Ультиматумът, който е поставил ГЕРБ с предложението кабинет е коварен ход на Бойко Борисов, който може да се превърне в коралов риф и да разцепи ПП-ДБ. (П. Чолаков, Нова тв, 19.03.2024)

Нови трусове в коалицията заради меморандума на ПП-ДБ – ще има ли избори 2 в 1? (БНТ новини, 21.02.2024)

Доста слабо е представена субсферата на зоометафорите, която традиционно се вмества в рамките на природната метафора. Анимализмите са конотативно много богати и имат силен метафорогенен потенциал, предимно с инвективна насоченост. Такива не са регистрирани в изказванията на участниците в преговорния процес, което е добър знак, защото означава, че все пак някои етични норми не са били прекрачени⁷. Регистрирани са два пейоратива, при това в рамките на сравнения, а два примера съдържат позитивния символ *бяла лястовица* – срв.:

Дали това е някаква бяла лястовичка, че вече и в ПП-ДБ мислят за това, че трябва да има документ, който да налага съгласуване дори и на такива законодателни промени. (Н. Анева, Денят на живо, 15.03.2024)

Не е сериозно постоянно да говорим, да обрисовваме едните като алчни хиени, които искат цялата власт, а ППДБ са добрите, те са бунтовниците от „Стар уорс“, които се опитват да спрат злите. (К. Шкварек, Здравей, България, 19.03.2024)

В момента Борисов ги поглъща като боа. (К. Костадинов, <https://bntnews.bg/news>, 18.03.2024) [достъп на 18.03.2024]

Метафора на гадаенето

Неизвестността, противоречивите сигнали, идващи от преговарящите, нестабилното политическо поведение, променящите се решения и предложения доведоха до ниво на несигурност, което затрудни дори опитни политолози и анализатори, а това породило метафората на врачуването.

Примери:

За огромно съжаление ние като анализатори сме поставени в ситуацията да хвърляме боб и да гадаем. (Е. Славкова, *Още от деня*, 19.03.2024)

Цв. Ризова: Няма да врачувам и да ви питам очакват ли да има някаква промяна или имате гледна точка в позицията. Ст. Балабанов: *Наистина няма как да пророкуваме.* (Лице в лице, 25.03.2024)

Здравей, България, още веднъж нашите гости да ви представим. Те се шегуват: ние сме последните гадатели, преди да видим какво ще стане в 12 часа. (В. Николаев, *Здравей, България*, 19.03.2024)

Аз също се чувствам в тая роля – да трябва да гадаеш малко като врачка. (Сл. Василев, *Денят On Air*, 08.03.2024)

Метафора на ловуването

Метафорите от сферата на лова отразяват донякъде настроенията, концептуализирани с помощта на хазартната метафора – постигане на цели със скрити, неяви средства.

Примери:

Това е един капан, който така или иначе беше заложен в началото на това управление. (М. Любенов, *Мандатът*, 18.03.2024)

Дали ще има нова сглобка или няма да има нова сглобка? По-скоро аз ще внеса един нов елемент – дали ще има клопка? (К. Паргов, *Денят на живо*, 15.03.2024)

Това, което ни показват е, че ГЕРБ успява да отмъкнат част от плячка-та. (Хр. Проданов, *Още от деня*, 19.03.2024)

Кинетична метафора

Кинетичните метафори, използвани по време на ротационната криза, се разполагат в рамките на ориентационните метафори ГОРЕ Е ДОБРЕ, ДОЛУ Е ЛОШО. Те се изразяват главно чрез глаголи, назоваващи действие, осъществявано или в посока надолу, или в близост до земята – срв.: *клякам, лягам, пълзя, огъвам се, навеждам се*. Всички са силно конвенционализирани, със стабилен преносно значение и неоспорима отрицателна оценъчност. Най-общо назовават подчинение, често съпътствано от унижение или подмазвачество.

Примери:

Ако изобщо нещо ще стане, ПП ще трябва да се огънат и да се унижат. (Т. Йорданов, *Денят On Air*, 11.03.2024)

И те продължиха до последно да настояват за вътрешното министерство, знаейки, че аз, излизайки от тези преговори с отстъпено вътрешно, с министерство на енергетиката, отбраната и е-управлението, съсипвам ГЕРБ, и почвата и вие: навел се, клекнал! (Б. Борисов, <https://dariknews.bg/povini/bylgaria/>, 27.03.2024 г.) [достъп на 28.03.2024]

Не очаквам Борисов да им легне за втори път (Ст. Балабанов, Денят за почва, 26.06. 2024 г.)

Не знам дали Борисов ще удовлетвори вашите молби, желания и вашето клякане, лягане, пълзене пред него, за да имаме правителство. (Ц. Ганев, НС, 26.03.2024 г.)

Шахматна метафора

Шахматната метафора традиционно се причислява към спортната метафора. По думите на Дж. Лейкфъ във възприемането на политиката като шах и състезателни спортове ясно са очертани победителят и победеният, както и краят на играта. В тях се извеждат на преден план стратегическото мислене, екипната работа, подготовката, зрителите, славата на победителя и посрамването на победения (Lakoff 1992, р. 12). А. Чудинов също поставя играта на шах, както и други настолни игри в рамките на спортната метафора, но с уточнението, че я ситиуира по-скоро в периферията на сферата (Chudinov 2003, р. 171). В контекста на несбъдващата се ротация шахматната метафора, срв.:

Според мен ставаме свидетели на една абсолютно легитимна политическа игра на шах. (...) (Л. Стефанов, Мандатът, 18.03.2024);

Борисов е добър шахматист. (Р. Коларова, Мандатът изпълнен, 19.03.2024);

Игра на шахмат? ГЕРБ-СДС и ПП-ДБ в размяна на ходове. (Нова тв, 22.03.2024)

е използвана сравнително оскъдно и това, ако реферираме към твърдението на Дж. Лейкфъ, е лоша атестация за политическите субекти, участващи в нея. Вероятно се използва рядко, защото в действията на политическите герои не се откриват нито стратегическо мислене, нито подготовка, нито се провижда победител, който, обвеян със слава, ще вдигне купата.

Като цяло, метафорите от сферата на спорта също са спорадични, което означава, че липсват десигнати като състезание по правила, спортсменство, феърплей и под. В тази връзка може би не е случаен фактът, че една от регистрираните спортни метафори е почерпена от сферата на забранените техники, срв.:

В бокса техниката, използвана от ГЕРБ-СДС в политиката, се нарича клинч, при който отстрани изглежда, че боксьорите на ринга са се прегърнали, но единият с цялата си тежест се е облегал на другия, за да го изтощи и да му попречи да нанася точни удари, докато сам го поразява именно по този начин (Г. Лозанов, ФБ, 16.03.2024).

Метафора на пералнята

Метафората на пералнята преживя истински възход в периода на политическата криза, започнала през 2021 г. и продължи да се използва и по време на ротационната криза, срв.:

Прословутата съдебна реформа сведохте до препиране на Борисов. (К. Нинова, заседание на НС, 26.03.2024 г.)

Метафора на компонентите

Първенството, генеричната функция в тази група несъмнено се полага на „метафората-майка“ *сглобка*. Да, множество предмети започват да функционират именно след като бъдат сглобени, но конкретно тази метафора не е създадена с профил *монолитност*, а с профил *съставни части*, респ. в нея преобладава конотацията не на конструкцията, а на деконструкцията. Това възприемане на деривата доведе народното словотворчество до създаването на друг дериват – антонима *разглобка*.

Метафората *сглобка* се появи още в началото на „не-коалиционното“ управление на ПП-ДБ и ГЕРБ-СДС и нейният произвеждащ глагол *сглобявам* може да се разглежда като семантична деривационна база за метафорите *слепявам, съшивам, скачвам се*⁸.

Примери:

Когато няма политика, просто не може да слепите счупените неща. (В. Стойнев, Референдум, 19.03.2024)

Това, което в момента се опитваме отново да зашием като някакъв огромен проблем просто не съществува. (Д. Сачева, Здравей, България, 21.03.2024)

Тази ротация, това е като скачване с орбитална станция – никога не е правено, сложно е, но пък единствено възможното в момента в България, за да има действително устойчивост и да напредваме с бързи стъпки. (Б. Борисов, 09.01.2024)

Кулинарна метафора

Кулинарната метафора присъства в „ротационния“ наратив, но слабо, предимно в контекста на температурната метафора и кухнята като работно място, скрито от външни погледи. В нея отчетливо липсва метафората на баницата (вж. Tsoneva 2012), което е логично, защото процесът на подялба на властта не е завършен.

Борисов праща хора да бъдат изпържени, гърмяни. (К. Петков 20.03.2024)

Бавен ротационен огън. (Твоят ден, 22.03.2024)

50 реплики, които вдигнаха градуса в кухнята на коалицията. (Твоят ден, 22.03.2024)

Метафора на греха

Още от самото начало на управлението, замислено като ротационно, в политическия наратив се появи една метафора, позиционираща „не-коалицията“ в моралните рамки на християнството, като нейната честотност се усили по време на кризата. Вярата и християнският етичен кодекс са толкова дълбоко вкоренени в езиковата картина на света (вж. Вopova 2006), че изграждат устойчива, конвенционална езикова рамка, която не допуска колебания в интерпретацията. Метафорите „сглобка, зачената в грях“ и „коалиция, зачената порочно“, използвани от множество политици, излизат от политическото битие и стъпват върху фундамента на нравствеността и отдалечаването от абсолютното Добро.

Изводи

Сред представените метафори, изграждащи езиковия образ на кризата, ясно се очертават две групи: на универсалните политически метафори (военна, театрална, семейна, хазартна и др.) и на метафори, специфични само за българската политическа действителност – метафора на гадаенето, ловуването, пералнята, греха и кинетичната. Втората група е не само дискурсивно обвързана, тя до известна степен е отражение на българската народопсихология и етнокултурна рамка и може да се разглежда като „езиков код за разчитане на българския фенотип“ (Piieva 2021, p. 206).

Конкретната политическа ситуация диктува подбора и комбинаториката на метафоричните модели. Богатият репертоар на политическите метафори не е представен цялостно, определени модели липсват или са със слаба употреба. Отсъствието им обаче е точно толкова показателно, колкото и присъствието на другите.

Езиковият образ на кризата, паралелен на този от действителността, е различен. В него се експлицира парадоксалната природа на метафората – да изпълнява евфемизираща роля, казвайки едно вместо друго, и едновременно с това да изрича много повече, да изговаря нюанси, които дословната парафраза не съдържа. Затова истинската картина, колкото и парадоксално да звучи, се съдържа именно в метафоричния образ. Зад политическата мъгла стои липсата на ясна стратегия и политическо визионерство, зад извиването на ръце – враждебно налагане на воля, зад стрелбата по медиите и залагането на мини – желание за унищожение, зад надцакването – надхитряване, зад цирка и комедията – политическа несъстоятелност и несериозност, зад гадаенето – пълна непредвидимост, зад театъра – недоверие и скептицизъм от страна на обществото, зад семейната метафора – убеденост, че обвързаността на двете коалиции е била по-голяма, отколкото се твърди, и отричането ѝ е акт на лицемерие.

Метафоричната картина на кризата всъщност съдържа отговора на въпроса, който толкова много вълнуваше обществото. Тя пресъздава емпиричната

конструкция, крепяща взаимоотношенията на политическите партньори, и би могла да предскаже логичната развързка на събитията. От днешна гледна точка завършеният метафоричен образ категорично показва, че ротацията реално не е имала никакъв шанс да се осъществи.

Благодарности и финансиране

Изследването се извършва в рамките на проект № КП-06-ПН 80/15 на тема *Българският език в държавните институции и публичното пространство: кризи на общуването и общуване по време на кризи*, финансиран от ФНИ на Министерството на образованието и науката.

БЕЛЕЖКИ

1. Тук и по-нататък в мой превод – ДД.
2. Вж. спецификите на националния политически дискурс: доминантна роля на индивидуалния дискурс; агресивно езиково присъствие в комуникацията; доминантно присъствие на разговорната реч за сметка на официалната; манипулиране на обективността и др. (Andreeva 2024, p. 173) .
3. По имената на P. Crisp, R. Gibbs, A. Cienki, G. Low, G. Steen, L. Cameron, E. Semino, J. Grady, A. Deignan, Z. Kövecses (Steen 2007).
4. Вж. <https://labmeta.fhn-shu.com/>.
5. К. Ожуг очертава *метафората на скараното семейство* (Ožóg 2001: 61).
6. Емпиричният материал съдържа множество подобни примери, в които в едно изказване съжителстват метафори от няколко сфери, в случая театрална (*сага*), семейна (*любовна връзка*) и медицинска (*агония*).
7. В диахронното изследване на анимализмите в руския политически дискурс Брусенская и Куликова установяват непосредствена връзка между политическата ситуация и способността за репрезентацията ѝ чрез зоометафори. В първите години след Октомврийската революция те наблюдават разцвет на зооморфните инвективи, но с течение на времето започва да се усеща „смекчаване на нравите“ (Brusenskaya, Kulikova 2022).
8. Ст. Грабиас нарича този процес *верижна неосемантизация* (Grabias 2019, p.196).

ЛИТЕРАТУРА

АНДРЕЕВА, Ж., 2024. Когнитивни аспекти на метафорите в съвременните български политически речи. *Български език, приложение*, № 71, с. 167 – 182 Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372 doi: 10.47810/BL.71.24.PR.11 167.

- БОНОВА, С., 2006. Български и полски фразеологични единици, свързани с акта на вярата и с християнския етичен кодекс. *Проглас*, кн. 1, с. 33 – 56, ISSN 0861-7902.
- БРУСЕНСКАЯ, Л., КУЛИКОВА, Э., 2022. Анималистическая метафора в современном политическом медиадискурсе. *Вестник Московского университета*, сер. 10, Журналистика, № 6, с. 87 – 108.
- БУДАЕВ, Э., ЧУДИНОВ, А., 2008. *Зарубежная политическая метафорология*. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т. ISBN 978-5-7186-0389-7.
- ДЕЛИЙСКИ, С., 2021. Игра, война или шоу. Три метафори за политиката. *Реторика онлайн*. ISSN 2738-7860.
- ИЛИЕВА, Т., 2021. Оказионализмите в медийния дискурс през периода 2014 – 2020 г. – етнопсихологически и словообразователни аспекти. *Български език, Приложение*, 68, с. 205 – 223. doi: 10.47810/BL.68.21.PR.14
- ПЕТРИНА, В., 2011. Азартные игры как источник метафор в русском и французском языках. *Вестник Московского университета*, сер. 9, Филология, №1.
- ЦОНЕВА, Л., 2012. *Българската политическа метафора*. Велико Търново: ИВИС.
- ЧУДИНОВ, А., 2001. *Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991 – 2000)*. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т. ISBN 5-7186-0277-8
- ЧУДИНОВ, А., 2003. *Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации*. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т. ISBN 5 -7186 -0127 -5.
- ШАБАНОВА, Т., КАЛУГИНА, Ю., 2017. Когнитивная метафора ротационного кризиса в Европа. *Преподаватель XXI ВЕК*, № 1, с. 393 – 398.

REFERENCES

- ANDREEVA, Zh., 2024. Kognitivni aspekti na metaforite v savremennite balgarski politicheski rechi [in Bulgarian]. *Balgarski ezik, prilozhenie*, № 71, s. 167 – 182 Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372 doi: 10.47810/BL.71.24.PR.11 167.
- BONOVA, S., 2006. Balgarski i polski frazeologichni edinits, svarzani s akta na vyarata i s hristiyanskiya etichen kodeks. *Proglas*, kn. 1, s. 33 – 56, ISSN 0861-7902.
- BRUSENSKAYA, L.; KULIKOVA, E., 2022. Animalisticheskaya metafora v sovremennom politicheskom mediadiadiskurse [in Russian]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, ser. 10, Zhurnalistika, № 6., s. 87 – 108.
- BUDAYEV, E., CHUDINOV, A., 2008. *Zarubezhnaya politicheskaya metaforologiya* [in Russian]. Yekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t. ISBN 978-5-7186-0389-7.

- CHUDINOV, A., 2001. *Rossiya v metaforicheskom zerkale: Kognitivnoye issledovaniye politicheskoy metaforoy* (1991 – 2000) [in Russian]. Yekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t. ISBN 5-7186-0277-8.
- CHUDINOV, A., 2003. *Metaforicheskaya mozaika v sovremennoy politicheskoy kommunikatsii* [in Russian]. Yekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t. ISBN 5 -7186 -0127 -5.
- DE LANDTSHEER, CH., 1994. The Language of Prosperity and Crisis: A Case Study in Political. *Semantics // Politics and the individual*, vol. 4, no. 2, pp. 63 – 85.
- DE LANDTSHEER, CH., 2015. Media rhetoric plays the market: The logic and power of metaphors behind the financial crises since 2006. *Metaphor and the Social World*, vol. 5, no. 2, pp. 205 – 222, doi: 10.1075/msw.5.2.02del
- DELIYSKI, S., 2021. Igra, vojna ili shou. Tri metafori za politikata.[in Bulgarian]. *Retorika onlayn*. ISSN 2738-7860.
- GRABIAS, S., 2019. *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS. ISBN: 978-83-227-9122-6.
- ILIEVA, T., 2021. Okazionalizmit v mediyniya diskurs prez perioda 2014 – 2020 g. – etnopsihologicheski i slovoobrazovatelni aspekti. *Balgarski ezik, Prilozhenie*, 68, s. 205 – 223. doi: 10.47810/BL.68.21.PR.14
- KAZIMIERZ, O., 2001. *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku*. Rzeszów: Fraza. ISBN: 83-909154-8-0.
- KIKLEWICZ, A.; PRUSAK, M., 2006. Pragmatyczne aspekty teorii metafor pojęciowych (przy szczególnym uwzględnieniu metafor politycznych w polskich tekstach prasowych). *Respectus Philologicus*. vol. 9, no. 14, pp. 20 – 30.
- LAKOFF, G., M. JOHNSON., 2003. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago. ISBN: 0-226-46801-1.
- LAKOFF, G., Metaphor and War., 1992. The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, vol. IV, no. 2, pp. 5 – 19. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/cogsem.2012.4.2.5/html>
- MAVRODIEVA, I., 2020. Metaphors in Bulgarian Political Discourse Since 1989. *Advances in Journalism and Communication*, no. 8, pp. 17 – 27. ISSN Online: 2328-4935 ISSN Print: 2328-4927. DOI: 10.4236/ajc.2020.82002
- MUJAGIĆ, M.; BERBEROVIĆ, S., 2019. The IMMIGRANTS ARE ANIMALS Metaphor as a Deliberate Metaphor in British and Bosnian-Herzegovinian Media. *ExELL*, vol. 7, no. 1, pp. 22 – 51. doi: 10.2478/exell-2020-0005
- OSBORN, M., 1967. Archetypal Metaphor in Rhetoric: The Light-Dark Family. *Quarterly Journal of Speech*. 53, no. 2, pp. 115 – 126. <https://doi.org/10.1080/00335636709382823>

- OSBORN, M.; EHNINGER, D., 1962. Metaphor in Public Address. *Speech Monographs*, vol. 29, pp. 223 – 234. <https://doi.org/10.1080/03637756209375346>
- PERREZ, J.; REUCHAMPS, M., 2015. Special issue on the political impact of metaphors. *Metaphor and the Social World*, vol. 5, no. 2, pp. 165 – 176, <http://hdl.handle.net/2078.1/176675>. doi: 10.1075/msw.5.2.00int
- PETRINA, V., 2011. Azartnyye igry kak istochnik metafor v russkom i frantsuzskom yazykakh [in Russian]. *Vestnik Moskovskogo universiteta, ser. 9, Filologiya*, №1.
- PRAGGLEJAZ GROUP MIP, 2007. A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and symbol*, vol. 22, no. 1, pp. 1 – 39.
- SHABANOVA, T., KALUGINA, Yu., 2017. Kognitivnaya metafora rotatsionnogo krizisa v Yevropa [in Russian]. *Prepodavatel' XXI VEK*, № 1, s. 393 – 398.
- STEEN, G., 2007. Finding Metaphor in Discourse: Pragglejaz and Beyond. *Culture, Language and Representation*, vol. V, pp. 9 – 25, ISSN 1697-7750.
- TSONEVA, L., 2012. *Balgarskata politicheska metafora* [in Bulgarian]. Veliko Tarnovo: IVIS.

THE FAILED ROTATION. A METAPHORICAL READING OF THE CRISIS

Abstract. The article examines the conceptual metaphors, used during the political crisis of early 2024 related to the upcoming rotation in the *Denkov-Gabriel* government. On the basis of empirical material, excerpted from comments by politicians, political scientists and other experts, two types of metaphorical models are distinguished: a) universal and well-known such as Military metaphor, Gambling metaphor, Nature metaphor, Medical metaphor, etc.; b) models specific both to the “rotation” crisis and the national cultural background, such as Fortune telling, Laundry and Hunting metaphor. It is concluded that the metaphorical picture of the crisis presents the construction of the relationship between political subjects PP-DB and GERB-SDS in a much more realistic way, and the careful metaphorical reading of the events contains the answer to the question whether the rotation will take place at all.

Keywords: conceptual metaphors; political metaphors; crisis; rotation

✉ **Dr. Dilyana Dencheva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0003-1969-6020
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia